

СИСТЕМИ УТРИМАННЯ ТВАРИН

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник
для використання в навчальному процесі під час підготовки фахівців напрямів
«Ветеринарна медицина» та «Технологія виробництва продукції тваринництва»
у вищих навчальних закладах II – IV рівнів акредитації*

СИСТЕМИ УТРИМАННЯ ТВАРИН

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник
для використання в навчальному процесі під час підготовки фахівців напрямів
«Ветеринарна медицина» та «Технологія виробництва продукції тваринництва»
у вищих навчальних закладах II – IV рівнів акредитації*

УДК 636.083 (075.8)

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(лист № 1/11-8429 від 03.06.2014 р.)*

Укладачі:

М.О. Захаренко – доктор біологічних наук, професор, член-кореспондент НААНУ, завідувач кафедри гігієни та санітарії ім. А.К. Скороходька Національного університету біоресурсів і природокористування України (НУБіП);
В.М. Поляковський – кандидат ветеринарних наук, доцент кафедри гігієни та санітарії ім. А.К. Скороходька (НУБіП);
Л.В. Шевченко – доктор ветеринарних наук, професор кафедри гігієни та санітарії ім. А.К. Скороходька (НУБіП);
В.М. Михальська – кандидат ветеринарних наук, доцент кафедри гігієни та санітарії ім. А.К. Скороходька (НУБіП);
Л.В. Малюга – кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри гігієни та санітарії ім. А.К. Скороходька (НУБіП);
Д.А. Засскін – доктор ветеринарних наук, професор кафедри гігієни та санітарії ім. А.К. Скороходька (НУБіП);
В.В. Соломон – кандидат ветеринарних наук, доцент кафедри гігієни та санітарії ім. А.К. Скороходька (НУБіП).

Рецензенти:

В.В. Недосков – доктор ветеринарних наук, професор, завідувач кафедри епізоотології та організації ветеринарної справи (НУБіП);
М.С. Мандигра – доктор ветеринарних наук, професор, академік-секретар Відділення ветеринарної медицини НААН, член-кореспондент НААН;
В.А. Прискока – доктор ветеринарних наук, головний науковий співробітник Державного науково-дослідного інституту лабораторної діагностики та ветеринарно-санітарної експертизи.

Рекомендовано вченою радою навчально-наукового інституту ветеринарної медицини та якості і безпеки продукції тваринництва Національного університету біоресурсів і природокористування України протокол № 6 від 25 лютого 2014 р.

Спеціальність: **8.1100101** – ветеринарна медицина.

Системи утримання тварин: навчальний посібник / [Укладачі: М .О. Захаренко, В. М. Поляковський, Л. В. Шевченко та ін.] – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 238 с.

ISBN 978-611-01-0672-6

Наведено системи утримання тварин, основні санітарно-гігієнічні вимоги до них. Розраховано на студентів факультетів технології і переробки продукції тваринництва і ветеринарної медицини, а також усіх тих, хто цікавиться системами та способами утримання тварин.

УДК 636.083 (075.8)

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(лист № 1/11-8429 від 03.06.2014 р.)*

Укладачі:

М.О. Захаренко – доктор біологічних наук, професор, член-кореспондент НААНУ, завідувач кафедри гігієни та санітарії ім. А.К. Скороходька Національного університету біоресурсів і природокористування України (НУБіП);
В.М. Поляковський – кандидат ветеринарних наук, доцент кафедри гігієни та санітарії ім. А.К. Скороходька (НУБіП);
Л.В. Шевченко – доктор ветеринарних наук, професор кафедри гігієни та санітарії ім. А.К. Скороходька (НУБіП);
В.М. Михальська – кандидат ветеринарних наук, доцент кафедри гігієни та санітарії ім. А.К. Скороходька (НУБіП);
Л.В. Малюга – кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри гігієни та санітарії ім. А.К. Скороходька (НУБіП);
Д.А. Засскін – доктор ветеринарних наук, професор кафедри гігієни та санітарії ім. А.К. Скороходька (НУБіП);
В.В. Соломон – кандидат ветеринарних наук, доцент кафедри гігієни та санітарії ім. А.К. Скороходька (НУБіП).

Рецензенти:

В.В. Недосков – доктор ветеринарних наук, професор, завідувач кафедри епізоотології та організації ветеринарної справи (НУБіП);
М.С. Мандигра – доктор ветеринарних наук, професор, академік-секретар Відділення ветеринарної медицини НААН, член-кореспондент НААН;
В.А. Прискока – доктор ветеринарних наук, головний науковий співробітник Державного науково-дослідного інституту лабораторної діагностики та ветеринарно-санітарної експертизи.

Рекомендовано вченою радою навчально-наукового інституту ветеринарної медицини та якості і безпеки продукції тваринництва Національного університету біоресурсів і природокористування України протокол № 6 від 25 лютого 2014 р.

Спеціальність: **8.1100101** – ветеринарна медицина.

Системи утримання тварин: навчальний посібник / [Укладачі: М .О. Захаренко, В. М. Поляковський, Л. В. Шевченко та ін.] – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 238 с.

ISBN 978-611-01-0672-6

Наведено системи утримання тварин, основні санітарно-гігієнічні вимоги до них. Розраховано на студентів факультетів технології і переробки продукції тваринництва і ветеринарної медицини, а також усіх тих, хто цікавиться системами та способами утримання тварин.

ЗМІСТ

Передмова.....	6
1. Системи утримання великої рогатої худоби.....	8
1.1. Цілорічна стійлова система.....	10
1.2. Стейлово-вигульна без використання пасовищ система.....	23
1.3. Стейлово-вигульна з використанням пасовищ система.....	24
1.4. Стейлово-табірна без використання пасовищ система.....	27
1.5. Стейлово-табірна з використанням пасовищ система.....	28
1.6. Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання м'ясної худоби.....	30
1.7. Гігієнічні вимоги до утримання корів при потоково-цеховій технології виробництва молока.....	33
1.8. Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання великої рогатої худоби різних виробничих груп у приватному секторі.....	41
1.8.1. Приміщення для утримання великої рогатої худоби.....	41
1.8.2. Утримання дійних корів у зимовий період.....	48
1.8.3. Утримання дійних корів у літній період.....	50
1.8.4. Утримання молодняку.....	51
2. Системи утримання свиней.....	55
2.1. Санітарно-гігієнічні вимоги до свинарників.....	61
2.1.1. Санітарно-гігієнічні вимоги до обладнання свинарських приміщень.....	63
2.1.2. Санітарно-гігієнічні вимоги до вентиляції свинарських приміщень.....	66
2.2. Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання кнурів-плідників.....	69
2.3. Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання свиноматок.....	73
2.3.1. Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання холостих маток.....	73
2.3.2. Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання поросних маток.....	76
2.3.3. Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання підсисних маток.....	78
2.4. Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання поросят-сисунів.....	83
2.5. Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання племінного і ремонтного молодняку свиней.....	85
2.6. Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання свиней на відгодівлі.....	91
2.7. Особливості європейської технології виробництва свинини.....	94
2.7.1. Відтворення та реалізація свиней.....	94
2.7.2. Розміщення свиней.....	95
3. Системи утримання коней.....	97
3.1. Ветеринарно-санітарні вимоги до стаєнної системи утримання коней.....	97
3.1.1. Санітарно-гігієнічні вимоги до конюшень.....	98
3.1.2. Санітарно-гігієнічні вимоги до огороджуючих конструкцій та влаштування стайні.....	100
3.1.3. Санітарно-гігієнічні вимоги до підстилки і підстилкового матеріалу.....	107

ЗМІСТ

Передмова.....	6
1. Системи утримання великої рогатої худоби.....	8
1.1. Цілорічна стійлова система.....	10
1.2. Стейлово-вигульна без використання пасовищ система.....	23
1.3. Стейлово-вигульна з використанням пасовищ система.....	24
1.4. Стейлово-табірна без використання пасовищ система.....	27
1.5. Стейлово-табірна з використанням пасовищ система.....	28
1.6. Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання м'ясної худоби.....	30
1.7. Гігієнічні вимоги до утримання корів при потоково-цеховій технології виробництва молока.....	33
1.8. Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання великої рогатої худоби різних виробничих груп у приватному секторі.....	41
1.8.1. Приміщення для утримання великої рогатої худоби.....	41
1.8.2. Утримання дійних корів у зимовий період.....	48
1.8.3. Утримання дійних корів у літній період.....	50
1.8.4. Утримання молодняку.....	51
2. Системи утримання свиней.....	55
2.1. Санітарно-гігієнічні вимоги до свинарників.....	61
2.1.1. Санітарно-гігієнічні вимоги до обладнання свинарських приміщень.....	63
2.1.2. Санітарно-гігієнічні вимоги до вентиляції свинарських приміщень.....	66
2.2. Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання кнурів-плідників.....	69
2.3. Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання свиноматок.....	73
2.3.1. Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання холостих маток.....	73
2.3.2. Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання поросних маток.....	76
2.3.3. Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання підсисних маток.....	78
2.4. Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання поросят-сисунів.....	83
2.5. Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання племінного і ремонтного молодняку свиней.....	85
2.6. Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання свиней на відгодівлі.....	91
2.7. Особливості європейської технології виробництва свинини.....	94
2.7.1. Відтворення та реалізація свиней.....	94
2.7.2. Розміщення свиней.....	95
3. Системи утримання коней.....	97
3.1. Ветеринарно-санітарні вимоги до стаєнної системи утримання коней.....	97
3.1.1. Санітарно-гігієнічні вимоги до конюшень.....	98
3.1.2. Санітарно-гігієнічні вимоги до огороджуючих конструкцій та влаштування стайні.....	100
3.1.3. Санітарно-гігієнічні вимоги до підстилки і підстилкового матеріалу.....	107

3.1.4.	Забезпечення мікроклімату.....	110
3.2.	Ветеринарно-санітарні вимоги до стаєнно-пасовищної системи утримання коней.....	112
3.3.	Ветеринарно-санітарні вимоги до табунної системи утримання коней.....	112
3.4.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання племінних жеребців.....	114
3.5.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання дійних кобил.....	115
4.	Системи утримання овець і кіз.....	116
4.1.	Пасовищна система утримання овець і кіз.....	118
4.2.	Стійлово-пасовищна система утримання овець і кіз.....	121
4.3.	Пасовищно-стійлова система утримання овець і кіз.....	121
4.4.	Стійлова система утримання овець і кіз.....	122
4.5.	Санітарно-гігієнічні вимоги до приміщень для утримання овець....	126
5.	Системи утримання хутрових звірів і кролів.....	131
5.1.	Санітарно-гігієнічні вимоги до систем утримання звірів і кролів....	132
5.1.1.	Кліткова система утримання звірів і кролів.....	132
5.1.2.	Зовнішньокліткова система утримання кролів.....	133
5.1.3.	Напіввільна система утримання кролів.....	135
5.1.4.	Шедова система утримання кролів.....	136
5.2.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання хутрових звірів.....	140
5.3.	Санітарно-гігієнічні вимоги до будівель і споруд, складських приміщень та їх окремих елементів.....	144
5.3.1.	Вимоги до потреб та запасу кормів і підстилки.....	157
6.	Системи утримання сільськогосподарської птиці.....	160
6.1.	Санітарно-гігієнічні вимоги до систем та способів утримання птиці.....	161
6.1.1.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання птиці на підлозі.....	163
6.1.2.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання птиці у клітках.....	172
6.1.3.	Санітарно-гігієнічні вимоги до вигульної системи утримання птиці.....	175
6.1.4.	Санітарно-гігієнічні вимоги до вольєрного способу утримання птиці.....	178
6.1.5.	Санітарно-гігієнічні вимоги до комбінованого утримання птиці....	179
6.2.	Утримання курей яєчного напрямку продуктивності в приватному секторі.....	179
6.3.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання ремонтного молодняка.....	181
6.4.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання курчат-бройлерів.....	183
6.4.1.	Вимоги до приміщень для утримання курчат-бройлерів.....	187
6.4.2.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання курчат-бройлерів на великих промислових підприємствах.....	189
6.4.5.	Утримання курчат-бройлерів у приватному секторі.....	191
6.5.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання індиків.....	192

3.1.4.	Забезпечення мікроклімату.....	110
3.2.	Ветеринарно-санітарні вимоги до стаєнно-пасовищної системи утримання коней.....	112
3.3.	Ветеринарно-санітарні вимоги до табунної системи утримання коней.....	112
3.4.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання племінних жеребців.....	114
3.5.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання дійних кобил.....	115
4.	Системи утримання овець і кіз.....	116
4.1.	Пасовищна система утримання овець і кіз.....	118
4.2.	Стійлово-пасовищна система утримання овець і кіз.....	121
4.3.	Пасовищно-стійлова система утримання овець і кіз.....	121
4.4.	Стійлова система утримання овець і кіз.....	122
4.5.	Санітарно-гігієнічні вимоги до приміщень для утримання овець....	126
5.	Системи утримання хутрових звірів і кролів.....	131
5.1.	Санітарно-гігієнічні вимоги до систем утримання звірів і кролів....	132
5.1.1.	Кліткова система утримання звірів і кролів.....	132
5.1.2.	Зовнішньокліткова система утримання кролів.....	133
5.1.3.	Напіввільна система утримання кролів.....	135
5.1.4.	Шедова система утримання кролів.....	136
5.2.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання хутрових звірів.....	140
5.3.	Санітарно-гігієнічні вимоги до будівель і споруд, складських приміщень та їх окремих елементів.....	144
5.3.1.	Вимоги до потреб та запасу кормів і підстилки.....	157
6.	Системи утримання сільськогосподарської птиці.....	160
6.1.	Санітарно-гігієнічні вимоги до систем та способів утримання птиці.....	161
6.1.1.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання птиці на підлозі.....	163
6.1.2.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання птиці у клітках.....	172
6.1.3.	Санітарно-гігієнічні вимоги до вигульної системи утримання птиці.....	175
6.1.4.	Санітарно-гігієнічні вимоги до вольєрного способу утримання птиці.....	178
6.1.5.	Санітарно-гігієнічні вимоги до комбінованого утримання птиці....	179
6.2.	Утримання курей яєчного напрямку продуктивності в приватному секторі.....	179
6.3.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання ремонтного молодняка.....	181
6.4.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання курчат-бройлерів.....	183
6.4.1.	Вимоги до приміщень для утримання курчат-бройлерів.....	187
6.4.2.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання курчат-бройлерів на великих промислових підприємствах.....	189
6.4.5.	Утримання курчат-бройлерів у приватному секторі.....	191
6.5.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання індиків.....	192

6.6.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання гусей.....	195
6.7.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання качок.....	198
6.7.1.	Утримання качок у приватному секторі.....	201
6.7.2.	Догляд за квочкою.....	203
6.8.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання цесарок.....	204
6.9.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання перепелів.....	207
6.9.1.	Утримання перепелів у приватному секторі для одержання харчових й інкубаційних яєць.....	207
6.9.2.	Вирощування молодняку.....	209
6.10.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання страусів.....	211
6.10.1.	Системи утримання страусів.....	214
6.10.2.	Санітарно-гігієнічні вимоги до території для страусиної ферми.....	217
6.10.3.	Санітарно-гігієнічні вимоги до приміщень для утримання страусів.....	218
6.10.4.	Продуктивне значення страусівництва.....	226
	Список використаної літератури.....	227
	Додатки.....	230

6.6.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання гусей.....	195
6.7.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання качок.....	198
6.7.1.	Утримання качок у приватному секторі.....	201
6.7.2.	Догляд за квочкою.....	203
6.8.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання цесарок.....	204
6.9.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання перепелів.....	207
6.9.1.	Утримання перепелів у приватному секторі для одержання харчових й інкубаційних яєць.....	207
6.9.2.	Вирощування молодняку.....	209
6.10.	Санітарно-гігієнічні вимоги до утримання страусів.....	211
6.10.1.	Системи утримання страусів.....	214
6.10.2.	Санітарно-гігієнічні вимоги до території для страусиної ферми.....	217
6.10.3.	Санітарно-гігієнічні вимоги до приміщень для утримання страусів.....	218
6.10.4.	Продуктивне значення страусівництва.....	226
	Список використаної літератури.....	227
	Додатки.....	230

ПЕРЕДМОВА

Умови утримання сільськогосподарських тварин є не тільки важливим фактором технологічних рішень при виробництві різних видів продукції тваринництва та птахівництва, але й визначають стан здоров'я поголів'я, тривалість виробничого використання, забезпеченість приміщеннями (капітальними, тимчасовими, пристосованими), організацію годівлі, напування, доїння та інші виробничі процеси.

Система утримання тварин – це сукупність варіантів утримання тварин протягом усіх періодів року чи всього виробничого циклу відповідно до заданого технологічного процесу.

Спосіб утримання (обслуговування) – це складовий елемент, за яким можлива реалізація тієї чи іншої системи і який є основою відповідної технології виробництва.

Для кожного виду сільськогосподарських тварин розроблені економічно обґрунтовані системи і способи утримання з урахуванням виробничого напрямку і кліматичних умов і можливості забезпечення найбільшої ефективності виробництва продукції тваринництва.

На даний час у **скотарстві** практикуються такі системи утримання тварин: *цілорічна стійлова; стійлово-вигульна без використання пасовищ; стійлово-вигульна з використанням пасовищ; стійлово-табірна без використання пасовищ; стійлово-табірна з використанням пасовищ.*

При цілорічному стійловому утриманні корів для них організують активний моціон (щоденні прогулянки на відстань не менше 2 км, з вигульними майданчиками і кормовигульними дворами).

Для сухостійних корів у всіх випадках доцільно передбачати використання пасовищ.

У **скотарстві** застосовують такі способи утримання худоби: *прив'язний* – худоба знаходиться на прив'язі в стійлах приміщення; *безприв'язний*, який може бути з різними варіантами: тварин цілорічно утримують без прив'язі на глибокій підстилці, на щільній підлозі; тварин утримують у боксах та комбібоксах – невеликих майданчиках, відокремлених один від одного боковими роздільниками; тварин утримують безприв'язно з фіксуванням під час годівлі; *конвеєрний*, який поєднує в собі риси прив'язного і безприв'язного способів, коли корови постійно знаходяться на прив'язі або у пересувних станках-візках, а також у *клітках та станках* (для телят).

У **свинарстві** застосовують такі системи утримання: *стандартну*, що ґрунтується на матеріало- та енергоємних технологіях, якою передбачено утримання всіх вікових і виробничих груп свиней в стаціонарних приміщеннях з вигульними майданчиками (або без них), дотримання існуючих науково-обґрунтованих технологічних вимог щодо станкового обладнання, систем гноєвидалення, роздачі кормів, водопостачання,

ПЕРЕДМОВА

Умови утримання сільськогосподарських тварин є не тільки важливим фактором технологічних рішень при виробництві різних видів продукції тваринництва та птахівництва, але й визначають стан здоров'я поголів'я, тривалість виробничого використання, забезпеченість приміщеннями (капітальними, тимчасовими, пристосованими), організацію годівлі, напування, доїння та інші виробничі процеси.

Система утримання тварин – це сукупність варіантів утримання тварин протягом усіх періодів року чи всього виробничого циклу відповідно до заданого технологічного процесу.

Спосіб утримання (обслуговування) – це складовий елемент, за яким можлива реалізація тієї чи іншої системи і який є основою відповідної технології виробництва.

Для кожного виду сільськогосподарських тварин розроблені економічно обґрунтовані системи і способи утримання з урахуванням виробничого напрямку і кліматичних умов і можливості забезпечення найбільшої ефективності виробництва продукції тваринництва.

На даний час у **скотарстві** практикуються такі системи утримання тварин: *цілорічна стійлова; стійлово-вигульна без використання пасовищ; стійлово-вигульна з використанням пасовищ; стійлово-табірна без використання пасовищ; стійлово-табірна з використанням пасовищ.*

При цілорічному стійловому утриманні корів для них організують активний моціон (щоденні прогулянки на відстань не менше 2 км, з вигульними майданчиками і кормовигульними дворами).

Для сухостійних корів у всіх випадках доцільно передбачати використання пасовищ.

У **скотарстві** застосовують такі способи утримання худоби: *прив'язний* – худоба знаходиться на прив'язі в стійлах приміщення; *безприв'язний*, який може бути з різними варіантами: тварин цілорічно утримують без прив'язі на глибокій підстилці, на щільній підлозі; тварин утримують у боксах та комбібоксах – невеликих майданчиках, відокремлених один від одного боковими роздільниками; тварин утримують безприв'язно з фіксуванням під час годівлі; *конвеєрний*, який поєднує в собі риси прив'язного і безприв'язного способів, коли корови постійно знаходяться на прив'язі або у пересувних станках-візках, а також у *клітках та станках* (для телят).

У **свинарстві** застосовують такі системи утримання: *стандартну*, що ґрунтується на матеріало- та енергоємних технологіях, якою передбачено утримання всіх вікових і виробничих груп свиней в стаціонарних приміщеннях з вигульними майданчиками (або без них), дотримання існуючих науково-обґрунтованих технологічних вимог щодо станкового обладнання, систем гноєвидалення, роздачі кормів, водопостачання,